

Jászay Tamás

Férfiak a teljes idegösszeomlás szélén

MINIÉVAD KOLOZSVÁRON

Kolozsváron december első felében miniévadot tartottak. A műfaj valahol félúton van a fesztivál és a megszokott műsorrend között: a nem először megtartott rendezvény bevallott célja, hogy a meghívott külföldi színházi szakemberek rövid idő alatt képet kapjanak a szervező színház arculatáról azoknak a válogatott produkcióknak a segítségével, melyek a színház menedzsmentje szerint méltó módon képviselhetik társulatukat akár a határokon túl is. S hogy az immár több mint két évtizede Tompa Gábor vezette színház nem táplál hiú reményeket e téren, azt egyfelől a színház honlapján különböző szempontok szerint csoportosított, imponáns vendégjátéklista, másrészt a négynapos kolozsvári tartózkodásom alatt, illetve korábban már látott előadások is ékesen bizonyították. A miniévad programjában hét előadás szerepelt, melyek közül a legrégebbit 2010 januárjában mutatták be (*Suttogások és sikolyok*), a legújabbat pedig alig egy héttel a meghívottak érkezése előtt (*Übű király*).

Mivel ez utóbbi kivételével mindegyik előadást láttam már korábban, vagy tavaly decemberben a miniévad keretében, s a 2011. évi POSZT-on megnézett *Leonce és Léna*tól eltekintve mindegyik bemutatóval az eredeti helyszínén találkoztam, talán nem elhamarkodott néhány általános megállapítást tenni a Kolozsvári Állami Magyar Színház jelenlegi művészeti karakteréről. Annyi bizonyos, hogy nem beszélhetünk a szó mai, széles értelmében vett közönségbarát színházról, aminek a magunk részéről csak örvendezhetünk, hiszen a jó színház nem pacsizni akar a publikummal, hanem gondolkodtatni és szembesíteni. A kolozsvári nem a nagyüzemi szórakoztatásra felesküdt színház, hanem határozott értékválasztással rendelkező, bizonyos tekintetben konzervatív, hagyományaira és elődeire büszke műhely. Egy olyan találkozási pont, ami ugyan számon tartja tradícióit, de nem ragad meg a múltban. Ezt mi sem bizonyítja jobban annál, hogy bár a miniévad előadásainak rendezői között ott találjuk a nagy nevek közül Andrei Șerbant, Mihai Măniuciu-t vagy éppen Tompa Gábort, a rendező-színigazgató lehetőséget ad a legifjabb generációnak is: az *Egy ügynök halála* című előadást például San Diego-i tanítványa, a tavaly végzett Tom Dugdale rendezte.

Feltűnő, hogy a miniévad keretében műsorra tűzött előadások javarészt klasszikus (illetve mára klasszicizá-

lódott) külföldi szerzők művei (Büchner, Jarry, Camus, Miller), de az is, hogy két bemutató egyenesen a filmvászonról került a színpadra (*Születésnap*, *Suttogások és sikolyok*). A *showcase* hetedik előadása az *Alkoholisták* című darabból készült: Visky András művészeti igazgatóként, dramaturgként és a színháznak az utóbbi években leggyakrabban műsorra tűzött kortárs magyar szerzőjeként egyaránt meghatározó szereplője a Kolozsvár-jelenségnek. A sokféle darabban találni azért közös vonást: legtöbbjük egy részben bemutatott stúdió-előadás (és java részüket a színházhoz épített új stúdióteremben is játsszák), időtartamuk pedig általában és legfeljebb két óra. Ami pedig ennél lényegesebb, s a markáns színházi világú rendezők mellett a kolozsvári színház valódi erősségét jelenti, az a rugalmas, mozgékony, a változatos feladatokhoz szemmel láthatóan könnyedén alkalmazkodni képes színészgárda, amely egyrészt jó kondícióban van, másrészt a meghatározó színészek mellett már ott van a deszkákon az utánpótlás is.

A továbbiakban a négy, a miniévad keretében általam látott előadás közül háromról lesz szó részletesebben (a *Suttogások és sikolyok* címűről a SZÍNHÁZ 2010. márciusi számában olvasható írás). Alighanem a véletlen hozta úgy, hogy az *Egy ügynök halála*, a *Caligula* és a híres dán Dogma-film nyomán készült *Születésnap* középpontjában egyaránt olyan férfiak állnak, akik lassacskán vagy éppen egyik pillanatról a másikra valamilyen mindent felülíró nagy változás küszöbére kerültek. Az életét egyre kilátástalanabbnak érző, elmagányosodott utazó ügynök panaszait talán még meg is értené az „egzisztencialista” római zsarnok, Caligula, aki amúgy nyilván sokkal egyszerűbb módszerekkel oldaná meg a családi ünnepélyen kirobbant botrányt, mint ahogy a *Születésnap* férfitestjei teszik.

EGY ÜGYNÖK HALÁLA

Nem állítanám, hogy hanyatt-homlok rohanok a színházba, ha Arthur Miller megkopott szavatosságú drámáit, különösen ha *Az ügynök halálát* játsszák: a több mint hat évtizede írott darabon az elviselhetőnél jobban meglátszik a kor, ettől aztán porosnak, túlbeszéltnak és érzélgősnek hat. A tavaly májusi kolozsvári bemutató elé több okból is bizakodva tekintettem. Egyrészt tetszik

a bevett magyar címen végzett apró módosítás, ami valójában csupán visszatérés az eredetihez (*Death of a Salesman*, vagyis *Egy ügynök halála*), másrészt kíváncsivá tett, hogy Tom Dugdale rendező személyében egy fiatal ember mit vesz észre a megöregedett szövegen.

Mintha az egész darab szerkezete lenne most szellősebb és frissebb, köszönhetően az ökonomikus szöveg-változatnak (dramaturg: Bíró Eszter) meg persze a belső hangsúlyok áthelyezésének: Dugdale-t elsősorban a (viccestől bizarrig terjedő videovetítésekkel is kommentált) álomjelenetek izgatják. Az előadás attól válik figyelemre méltóvá, ahogyan a realizmus darabosságá, szögletessége, lassúsága átúszik valamiféle féktelen szürrealizmusba, ami idővel egy jóval intenzívebb, koncentráltabb, veszélyesebb világba kalauzolja a nézőt. Ian Wallace díszlettervező a stúdióterem hátsó fala elé óriási, hatalmas rózsákkal díszített tapétával kibélelt

coljon, ahogy ő füttyül. Ha nem kapja meg, amit akar, azonnal robban – hogy nem egyszeri vagy kétszeri, hanem napi rendszerességgel megismétlődő detonációról van szó, ahhoz elég feleségét, Lindát (Kató Emőke) szemügyre venni, aki fáradt aggódással próbál vigyázni férjére. Sinkó Ferenc Biffje értetlenül és dühösen szemléli apja önfejlését, Bodolai Balázs Happyje ügyesen lavíroz kisszerű élete zátonyai között. A valaha Alaszkába kivándorolt és ott hirtelen meggazdagodott Ben (Váta Loránd) revüsztráként, napszemüvegben és mikrofonnal a kezében tér vissza – a barna minden árnyalatát magán hordozó Willy (jelmez: György Eszter) és Ben áhított-elképzelt világa között nagyobb ellentét aligha feszülhetne.

Meglepő, mert mintha hiányozna a lezárás: az (illetve: egy) ügynök halála annyira súlytalanná és jelentéktelenné válik, hogy nem is mutatják meg. Willy záró,

Bodolai Balázs (Happy), Sinkó Ferenc (Biff), Hatházi András (Willy) és Kató Emőke (Linda) az *Egy ügynök halálában*

„dobozt” helyez, amelynek egységét csak egy beleépített emelvény töri meg, egyik végében egy jókora, szinte végig szereplő hűtőszekrényel: a frizsiderből sétál ki például a mitikus figurává növelt Ben bácsi. A konok és értelmetlen küzdelem, amivel Willy Loman újra és újra teljes erővel bevágja a tehetetlen gép becsukódni nem akaró ajtaját, szintén emlékezetes lesz.

Ahogy az utazó ügynököt játszó Hatházi András egész színpadi lényé is. Kezében szorongatja ugyan az obligát kopott bőrdöngőt, de alakítása messzire rugaszkodik a szerep közhelyeitől: ez a Willy durcás és nyavalygós, elviselhetetlen kamasz, aki azért lesz igazán idegesítő, mert lomha, lassú teste megtéveszti a külvilágot. Alkatából következően ugyanis megfontolt férfinak gondolhatnánk, de Loman itt és most csak egy rosszcsont kölyök, akinek már ugyan felnőtt gyerekei vannak, mégis megragadt valahol a dackorszak kellős közepén, ezért aztán elvárja, hogy mindenki úgy tán-

az imádott-gyűlölt Biffre vonatkozó szavai kissé tanács-talanul hagynak minket magunkra a sötétben.

CALIGULA

A tisztességesen lebonyolított Miller-dráma után csalódást okoz viszont a tavaly tavasszal bemutatott, Mihai Măniutiu rendezte Camus-darab, a *Caligula* nagyszínpadi előadása. Az összetéveszthetetlen színházi világú rendezőt nem kell bemutatni a hazai közönségnek sem, hiszen a szintén Kolozsváron készült, jelentékeny *Woyzeckje* és *Doktor Faustusa* több ízben is vendégeskedett Magyarországon.

A látszat ellenére – a minievad többi produkciójához hasonlóan – valójában a *Caligula* is stúdió-előadás, s minél tovább nézem, annál inkább meg vagyok győződve róla, hogy csupán Adrian Damian gigantomán díszlete miatt szomorkodunk néhány tucatnyian a kolozs-

vári színház nagytermében. A tér posztapokaliptikus Disneylandet mutat: nyilván az őrült császár celebrálta pusztító háború feketítette be az óriácsúszdát, a libikókát és a többi rozsdás-mocskos játszótéri instrumentumot. Első ránézésre valóban látványos a tér, de mivel két órán át változatlan marad, csodálkozásunk nem tart örökké. Annál is kevésbé, mert a túlsúfolt díszletből következően szájbarágósan egyértelműek lesznek a viszonyok: a kihalt játszótér fura ura a nyitó képben sokáig a csúszda végén mozdulatlanul feszítő Caligula, s a kinzóeszközökké alakuló játékokon csúszkáló, pörgő, futkosó, menetelő szerencsétlen alakok meg természetesen az ő játék katonái lesznek.

Meglepetést okoz viszont a szereposztás: Caligulát Dimény Áron játssza, aki éppenséggel nem kelti a nézőben a vérengző diktátor képzetét. Innen tehát lehetne, lehetett volna építkezni, hiszen a mindenben és mindenkin átgázoló őrületet első és legfőbb értelemmé avató, a környezetében élő és elhulló embereket pusztán véres kísérletei tárgyának tekintő, mégis merőben intellektuális uralkodó kétségkívül felkavaró és provokatív figura lehetne. Diményből azonban csupán enerváltság és közöny árad, ám ez nem a nagyvonalú lunátikusoknak az emberiségen átlépő idegensége, inkább magyarázatra szoruló passzivitás. Persze, tudjuk: a csendben meglapuló őrültek veszedelmesebbek a nagy hangon üvöltőknél, de mindez nemigen van eljátszva, legfeljebb mi játszodozhatunk el a gondolatlaltal a monotonitásig unalmas előadást nézve.

Caligula tétlenségét (tehetetlenségét?) csak tovább hangsúlyozza két, ámokfutásában a végsőkig kitartó se-

gítője: Caesonia (Kézdi Imola) egyszer megízleli a féktelen hatalom ízét, aztán már nem tud szabadulni tőle; Helicon (Molnár Levente) pedig az egyik pillanatban mintha maga próbálná dróton rángatni a császárt, a következőben viszont alázatos bábja lesz. (Hogy az előadásnak van saját világa, bizonyítja az akrobatikus mozgássorokkal megkínált Helicon [koreográfus: Sinkó Ferenc] folytonos, futásból indított antreje, ami a harmadik alkalomtól kezdve zavaró modorosság csupán.) Az örök ellenzéki Chaerea (Váta Loránd) a távirányítású ólomkatonák magányos vezetője lesz: a szándékosan osztatlannak ábrázolt tömegből azért emelkedik ki, mert egyedül ő veszi magának a bátorságot, hogy vitakozzon Caligulával.

SZÜLETÉSNAPO

A három tárgyalt előadás közül vitán felül a legbátobb vállalkozás a tavaly októberben bemutatott *Születésnap* című, 1998-as premierje után azonnal és joggal kultfilmmé vált Thomas Vinterberg-mozi színpadi adaptációja (amit a színlap a dramaturg Visky András és a rendező Robert Woodruff közös munkájaként tüntet fel). Bátor, hiszen az első (és talán egyetlen valódi) dán Dogma-film annak idején szándékosan fosztotta meg magát a legtöbb konvencionális filmes eszköztől, azért, hogy, úgymond, a leplezetlen valóságot mutathassa meg. A mozgalom közelében született híres filmek nyomán készült, az utóbbi években nálunk is megsűrűsödő színházi verziók (*Hullámtörés*, *Dogville*, illetve *Az ünnep* címen több helyen is játszott *Születésnap*)

Bíró István felvételei

FENT: Bogdán Zsolt és Kató Emőke a Születésnapban

BALRA: Kézdi Imola, Dimény Áron és Molnár Levente a Caligulában

hiányérzetet hagytak maguk után: mintha a „mit” kérdése fontosabb lett volna a „hogyan”-nál. A kolozsvári produkció azonban szerencsés csillagzat alatt született, mert benne a felkavaró történet elmesélése és az elmondás sokrétű, változatos, egyben az eredeti mű felé kacsintó, de azt sosem szolgáiban másoló metódusai egységben jelennek meg.

Ha egyetlen jelzővel kellene leírnom az előadást, alighanem a „kellemetlen” lenne a választott szó: a nagyszámú közreműködő mindent megtesz azért, hogy a néző ne érezze magát túl jól. És bár erős fenntartásaim vannak a hasonló, a nézőt valamilyen szinten szereplővé változtató előadásokkal szemben, itt a jól átgondolt koncepció és a színészek könnyed profizmus feledteti kételyeimet. A színházi helyzet imitálja a történet helyét és idejét: a családfő, Helge ötvenedik születésnapjára gyűltünk össze mi, nézők is, hogy a hosszú vacsoraasztalok mellett elfoglaljuk helyünket, s az ünnepi menü elfogyasztása közben és után szembesülünk az eltört múlttal, még hozzá úgy, hogy közöttünk és mellettünk színészek, azaz családtagok ülnek, fogyasztanak és gyilkolják egymást.

A nagycsaládon belüli hatalmi viszonyokat a stúdióterem előterében bemutatott, elhúzódó előjáték kristálytisztán és könnyedén felskicceli: a zegzugos foyér egész területét bejártsszák a szereplők, akiket elnézve már itt világos lesz, hogy egy korántsem felhőtlen este tanúi (és résztvevői) leszünk. Minden lépésü(n)ket két kameraman veszi, így a fejünk fölött lévő monitorokon követhetjük azt is, amit épp nem látunk. A szimultán pergő jelenetek közül az, amelyik karnyújtásnyira tőlünk zajlik, olykor kommentálja, kiegészíti vagy felülírja azt, ami közben a terem másik sarkában (nézők egy más csoportjától karnyújtásnyira) történik, de a közvetítés révén persze azt is élő egyenesben látjuk.

A profi videotechnika fontos dramaturgiai eszközzé lesz bent a stúdióteremben is. Carmencita Brojboiu hosszúkás, asztalokra komponált elegáns enteriőrjében ülünk, s miközben a tőlem néhány terítéknyi távolságra lévő Christian (Szűcs Ervin) épp szenttelen hangon részletezi, hogy köztisztelőben álló apja gyerekkorában hogyan erőszakolta meg rendszeresen őt és testvérét, nem kell a terem és az asztal másik végében lévő Helge (Bogdán Zsolt) felé fordulnom, hiszen a fiú feje fölött lévő hatalmas vásznon éppen az apa hitetlenkedő arcát látom. Közelség és távolság különös játéka kezd működni, ami mindvégig fenntartja a nézői figyelmet. A történésektől elidegenítő effektek (mikroportok, kézikamerák, képernyők, vetítívásznak stb.) mintegy garantálják, hogy jótékony távolságba kerülünk az eseményektől, miközben éppen a látszólag mindent megoldó távolságot egyszerűen képtelenség létrehozni, hiszen önkéntelenül is a családi és társadalmi dráma részesei leszünk.

A *Születésnap* kiváló formában mutatja a kolozsvári társulatot: a huszonnégy szereplőnek ezúttal nemcsak egymásra, de a velük együtt játszó nézőkre is nagyon oda kell figyelnie. A dermesztő igazságra lassan rádöbbenő húgnak (Kézdi Imola), a kis társaság büszkén vállalt antiszemitizmusára magasról tevő zsidó barátjának (Buzási András), a nagyhangú, elviselhetetlen öcsnek (Viola Gábor) és az őt kiszolgáló, neki kiszolgáltatott feleségének (Csutak Réka), a leleplezés után szorokeménységgel a gyerekeire néző anyának (Kató Emőke) egyaránt jutnak emlékezetes epizódok. Az „itt mindenki aberrált” önkéntelenül megformálódó ítélete felől a népes felszolgálószemélyzet szerencsésen bizonytalant el: a Christian cinkosává váló séf (Sinkó Ferenc) és a traumatikus események után a fiú oldalán új életet kezdő Pia (Györgyjakab Enikő) megnyugtatóan normálisak – ösztönös emberségük és tisztelettudó jóindulatuk reményt ad.

És erre szükségünk is van a két főszereplő nagy meccsét nézve. Szűcs Ervin Christianja először csupán magára erőlteteti a nyugalmat és a józanságot (közelről látni ideges összerendezéseit), majd amikor az apja ellen indított totális háborúban sorra veszíti el a csatákat, elkezd összeszedni magát. Nem csupán feltápászkozik minden vereség után, hanem egyre magabiztosabb lesz: szinte érthetetlen, honnan merít erőt a magányos, keserű küzdelemhez. Mert Bogdán Zsolt Helgében méltó partnerre, igazi nagyvadra talált. A férfit védi és élteti a saját közege (aminek, ne feledjük, mi is alkotóelemei lettünk!): a társaság kedvencével lehetetlenség szembeszegülni, nemhogy az életére törni. Bogdán rezzenéstelen arccal hallgatja a képtelen vádakot, s csak a sokadik menetben lehet kihozni a békétűrésből: áthatolhatatlannak tetsző páncélján finom hajszálrepedések keletkeznek, s innentől már nincs visszaút. A végig büszkén viselt díszes maszk lehull és darabokra tör: a magabiztos mosoly végül beteg vicsorgássá torzul. A szörnyetegnek már nem jut hely az asztalunknál.